

บทที่ ๘

อิทธิพลของหนังสือในวรรณคดีสันสกฤตและบาลีที่มีต่อวรรณคดีไทย

เรื่องราวของหนังสือปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น เรื่องไตรภูมิพระร่วง ลิลิตโองการแข่งน้ำ บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน บทละครเรื่องอิเหนา และโคลงนิราศนรินทร์ เป็นต้น ลักษณะของเรื่องราวที่ปรากฏนั้นส่วนใหญ่ปรากฏในลักษณะเป็นข้อความเปรียบเทียบ โดยทั่วไปมักจะนำเรื่องราวและแนวความคิดเรื่องหนังสือไปกล่าวเปรียบเทียบกับเรื่องที่กำลังอยู่เพื่อจุดประสงค์ต่าง ๆ เช่น เพื่อให้ภาพพจน์เด่นชัดขึ้นบ้าง เพื่อเป็นคติสอนใจบ้าง อย่างไรก็ตาม ลักษณะเรื่องราวและแนวความคิดเรื่องหนังสือตามที่ปรากฏทั้งในลักษณะที่เป็นข้อความเปรียบเทียบและในข้อความทั่วไปแสดงถึงอิทธิพลที่ได้รับมาจากวรรณคดีสันสกฤตและบาลีเป็นส่วนใหญ่ โดยที่บางอย่างก็ได้รับมาจากวรรณคดีสันสกฤต บางอย่างก็ได้รับมาจากวรรณคดีบาลี และบางอย่างก็ได้รับมาจากทั้งวรรณคดีสันสกฤตและบาลี ส่วนที่เป็นแนวคิดเฉพาะของคนไทยก็มีอยู่บ้าง เพื่อแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลเรื่องหนังสือในวรรณคดีสันสกฤตและบาลีที่มีต่อวรรณคดีไทยอย่างชัดเจน จะได้ว่าแยกเป็น ๓ หัวข้อ คือ

- ก. อิทธิพลที่ได้จากวรรณคดีสันสกฤต
- ข. อิทธิพลที่ได้จากวรรณคดีบาลี
- ค. อิทธิพลที่ได้จากทั้งวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี

ก. อิทธิพลที่ได้จากวรรณคดีสันสกฤต

เรื่องราวของหนังสือในวรรณคดีไทยที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีสันสกฤตโดยเฉพาะ คือ เรื่องหนังสือเป็นพาหนะของพระพรหม และเรื่องความงามของเรือนร่างหนังสือและการเคลื่อนไหวร่างกาย

๑. เรื่องหงส์เป็นพาหนะของพระพรหม

วรรณคดีสันสกฤตกล่าวว่าหงส์เป็นพาหนะของพระพรหม ส่วนวรรณคดีบาลีมีไ่กล่าวถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้เลย สำหรับวรรณคดีไทยหลายเรื่องตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมาไ่กล่าวถึงหงส์ว่าเป็นพาหนะของพระพรหมตามวรรณคดีสันสกฤต ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

ในลิลิตโองการแข่งน้ำ วรรณคดียุคกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ไ่กล่าวถึงหงส์ว่าเป็นพาหนะของพระพรหมไว้ถึง ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ในข้อความกล่าวสรรเสริญพระพรหมในพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา กล่าวถึงพระพรหมผู้ประทับบนหงส์ว่า

โอมชยชย ไชโสฬสพรหมญาณ บานเคียรเกล้า เจ้าคลี่บัวทอง เมยงเหนือขุน^๑ ^๒ท่าน
วังกอดินฟ้า หน้าจตุรทิศ ไทมิตรกา มหาฤทธราตรีย์ อมตัยโลเทศ จงตรีศักดิ์ทาน
พิญาณปรมาธิเบศ ทัยธเรศสิทธิพอ เสวยพรหมานทรไชน้อย ประณมบุญการคิเรก บุรภาพ
บุรกีรอย กอมา^๓

ข้อความที่ว่า "เมยงเหนือขุน^๑" คือ ประทับบนหงส์อย่างลำพองหรือสง่างาม
นั่นเอง

อีกตอนหนึ่ง คือ ตอนอัญเชิญให้เทพเจ้าต่าง ๆ ช่วยสอดส่องความประพฤติของผู้ที่ไม่จงรักภักดีต่อกษัตริย์ ไ่ขอไ่หงส์ซึ่งเป็นพาหนะของพระพรหมช่วยกู้ภัย ดังนี้

^๑ เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักเิกษา (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๖), หน้า ๕๓.

เอนกต่องพระสงฆ์ช่วย
ชนหงส์ทองเกล้าช่วย

เขี้ยวจรรยายิ่งไค้
ชรอำฟ้าไค้แผนหงาย^๑

ในภาพยเห็นเรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ตอนพรรณนาคความงามของเรือสุวรรณหงส์
ไค้เปรียบเทียบความงามของเรือสุวรรณหงส์กับหงส์พาหนะของพระพรหม ซึ่งแสดงถึงคติความเชื่อ
เรือหงส์เป็นพาหนะของพระพรหม ดังข้อความที่ว่า

สุวรรณหงส์ทรงพุด
เพียงหงส์ทรงพรหมนิทร

งามชกช้อยลอยหลังสินธุ์
ดินลาศเลือนเดือนตาชม^๒

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ กวีขนานนามพระพรหมว่า
"ท้าวครรไลหงส์" แปลว่า พระผู้ไปควยหงส์ ดังปรากฏข้อความที่พระลักษมณ์กล่าวกับอินทรชิตว่า

จึงร้อว่าเหวยอินทรชิต
คัมเขิญให้เย็นทั้งลงกา
ควรเป็นโอรสยอกรัก
เร่งเขิญอัครราชโฌมยง

ท่านคิกนี้คี่หนักหนา
ส่งนางกัลยากลางณรงค
ทศพิศตรพงศ์ท้าวครรไลหงส์
ไปถวายแกองคพระจักรี^๓

ข้อความตอนนี้กล่าววว่า ทศพิศตรเป็นเชื้อสาย "ท้าวครรไลหงส์" ซึ่งหมายถึงพระ
พรหม และการที่พระพรหมได้รับพระนามนี้ ก็เนื่องจากพระองค์มีหงส์เป็นพาหนะนั้นเอง

^๑ เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษ (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๖), หน้า ๕๕.

^๒ ประชุมภาพยเห็นเรือ (พระนคร : องค์การคำคุณุสภา, ๒๕๐๘), หน้า ๒.

^๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม ๑ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๐), หน้า ๑๕๑๗.

ในวรรณคดีเรื่องตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ มีข้อความกล่าวถึงคติความเชื่อเรื่อง พระพรหมมีหงส์เป็นพาหนะโดยใช้คำเรียกพระพรหมว่า ท้าวครรไลหงส์ เช่นเดียวกัน ถึงปรากฏ ในบทกลอนที่เป็นเพลงขับขยอเกียรตินางนพมาศว่า

พระศรีมีโหด ยศกมลเศศครรไลหงส์
มีธิดาประเสริฐเจดโคดมยง ชื่ออนงคนพมาศวิลาสลักษณ์^๒

ข้อความนี้ถึงแม้จะเป็นการขับขยอเกียรตินางนพมาศ แต่ก็ได้กล่าวถึงบิดาของนางคือ พระศรีมีโหด ไว้ด้วย และกล่าวยกย่องบิดาของนางซึ่งเป็นพราหมณ์ว่า "ยศกมลเศศครรไลหงส์" คือ มียศดังพระพรหมผู้ไปค่ายหงส์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเรียบเรียงคำอธิบายไว้ว่า เป็นหนังสือ ที่แต่งในครั้งรัตนโกสินทร์นี้เอง แต่งในระหว่างรัชกาลที่ ๒ กับที่ ๓ แต่เค้าเรื่องเชื่อว่าเป็น เรื่องราวครั้งสุโขทัย (จาก คำนำ ของหนังสือนางนพมาศสำหรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์)

เมื่อพิจารณาจากคำประพันธ์ที่แต่งแทรกไว้ในหนังสือ และถ้อยคำสำนวนที่ใช้ ผู้วิจัยมีความเห็นคล้อยตามคำอธิบายของสมเด็จพระยาดำรงฯ ด้วยเหตุผล ดังนี้

๑. คำประพันธ์ประเภทกลอนไม่ปรากฏในสมัยสุโขทัย คำประพันธ์ประเภทนี้เริ่มมา ปรากฏในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย และเป็นที่ยอมรับมากในสมัยรัตนโกสินทร์
๒. ภาษาที่ใช้ค่อนข้างเข้าใจง่าย และมีคำศัพท์บางคำที่ใช้ในวรรณคดีร่วมยุค เช่น คำว่า "ครรไลหงส์" (มีใช้ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ ๑)

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ยกข้อความจากหนังสือเล่มนี้ร่วมอยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์

^๒นางนพมาศ, นางนพมาศหรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์ส่งเสริม-
อาชีพ, ๒๕๐๘), หน้า ๒๒.

ในกาถาคำกลอน ตอนท้าวพรหมทัตครวญถึงนางกาถิกที่หายไป พระองค์แสดงความ
สงสัยว่าเทพเจ้าองค์ใดมาลักพานางไป และในมรรคาเทพเจ้าที่พระองค์ทรงสงสัยมีพระพรหมซึ่ง
มีหงส์เป็นพาหนะทรงค้ำของค์หนึ่ง ดังข้อความว่า

ฤจักรกฤษณ์ฤทธิรงค์ทรงครุฑ
ฤทธาคาทรมหาทรงสหัสยาน

มาลักนุชที่ไปร่วมภิรมย์สมาน
ลักสมรไปสถานพินามพรหม^๑

ในนิราศอิเหนาของสุนทรภู่ ตอนอิเหนาครวญถึงนางบุษบา อิเหนาได้อ้อนวอน
ขอให้เทพเจ้าต่าง ๆ ช่วยเหลือพานางบุษบาคลับคืนมา สำหรับพระพรหมนั้นได้ขอวานหงส์ซึ่งเป็น
พาหนะของพระองค์ เพื่อจะได้ขี่เหาะไปตามหานางให้ทั่วสวรรค์ ดังมีข้อความกล่าวไว้ว่า

ทั้งพรหมานวณแต่พาหนะหงส์
แมนโคกขุขุขบาวีลาวรรณ

จะได้ทรงเหาะแสวงทุกแห่งสวรรค์
จะทำขวัญหงส์พรหมให้สมยศ^๒

ในนิราศนรินทร์ เมื่อนายนรินทร์ธิเบศร์เดินทางผ่านวัดหงส์รัตนารามในคลอง
บางกอกใหญ่ ไค้กล่าวถึงหงส์ซึ่งเป็นพาหนะทรงของพระพรหมไว้ ดังปรากฏข้อความดังนี้

วัดหงส์เหมราธร้าง
เรียมนิราเรือนสาย
หงส์ทรงสี่พักครุฑาย
จะตั้งสารนุชคลอย

รังถวาย นามแธ
สวาทสร้อย
พรหมโลก แลฤา
คลากท้าวไปพัน^๓

^๑วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน), (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๕),

หน้า ๑๐.

^๒สมเด็จพระยาคำวรางราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (นครหลวงฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕), หน้า ๒๐.

^๓นายนรินทร์ธิเบศร์ (ฉิน); โคลงนิราศนรินทร์ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๗),

หน้า ๖.

"หงส์ทรงสี่ทักตร์" ในข้อความข้างต้นหมายถึง หงส์พาหนะทรงของพระพรหมนั่นเอง

ในนิราศทวาราวดี หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์) ได้กล่าวถึงหงส์ซึ่งเป็นพาหนะทรงของพระพรหมเมื่อเดินทางมาถึงบางขุนพรหมไว้ว่า

บางขุนพรหมไอบรมพรหุเมศร์ ขอพระเกษเสด็จทรงบนหงส์เหิน
ไปเกลี้ยกล่อมจอมขวัญวานันเจิญ โหมมาเทอดูริยมจะคอยยอนอยใจ^๑

และในหนังสือประดุมมาลา ซึ่งเคยใช้เป็นแบบเรียนหนังสือไทยกันมาสมัยหนึ่งแก่โบราณ ตอนกัณฑ์อัญฐานได้กล่าวถึงเรื่องพระพรหมทรงหงส์ไว้ดังนี้

อ้อองค์บรมปรเมษฐ์ วรบทิทธิเกษ
ทรงบนบกหงษ์วิหคพา- ทนผาคยของณั๒

ความคิดเรื่องพระพรหมทรงหงส์นี้ นอกจากมีกล่าวในวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้นนี้แล้ว ในนิราศพระบาท สุนทรภู่ได้กล่าวถึงภาพพระพรหมทรงหงส์ในข้อความที่พรรณนาลายมุกที่บานประตูพระมณฑปพระพุทธบาทสระบุรี ดังนี้

^๑หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์), นิราศทวาราวดี พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางเอิบ ทั้งสุบุตร (พระนคร : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๑๒), หน้า ๕.

^๒พระเทพโมฬี วัชรราชบุรณะ "ประดุมมาลา," ประดุม ก. กา ประดุม ก. กา หักอ่านประดุมมาลา แบบเรียนหนังสือไทย ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๖), หน้า ๑๓๕.

บานหวารदानแล้วนลายมุก
เป็นนาคกรทุคเหนียวในเครือวัลย์
.....
รูปนารายณ์ทรงชี้ครุฑาเห็น
รูปอมรกรกำพระธำมรงค์

นำสนุกในระหนกคุณกณัน
รูปยักษ์ยืนยื่นกอดกระบองกุม
.....
พรหมเจริญเสด็จยังบัลลังก์หงส์
เสด็จทรงคชสารในบานบัง^๑

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า คติความเชื่อเรื่องหงส์เป็นพาหนะของพระพรหมมีปรากฏในวรรณคดีไทยอย่างแพร่หลาย อันแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางความคิดเรื่องหงส์ที่วรรณคดีสันสกฤตมีต่อวรรณคดีไทย

๒. เรื่องความงามของเรือนร่างหงส์และการเคลื่อนไหวร่างกาย

ในวรรณคดีสันสกฤต กวีนิยามว่าหงส์มีเรือนร่างและการเคลื่อนไหวร่างกายที่งดงาม เป็นสง่า เช่น บินงามสง่า เคนงามสง่า และงามสง่าแม้ขณะดื่งลอยอยู่ในน้ำ โดยที่กวีมักนำเอาความงามสง่าในอิริยาบถต่าง ๆ ของหงส์ไปกล่าวเปรียบเทียบกับความงามของสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ ส่วนในวรรณคดีบาลี กวีกล่าวถึงเรื่องความงามของหงส์น้อยมาก สำหรับวรรณคดีไทย กวียกย่องความงามสง่าของหงส์ และกล่าวถึงในลักษณะเดียวกับวรรณคดีสันสกฤต กล่าวคือ มักจะนำความงามสง่าของหงส์ในอิริยาบถต่าง ๆ ไปกล่าวเปรียบเทียบกับความงามของสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ อิริยาบถต่าง ๆ ของหงส์ที่กวียกย่องว่างามในวรรณคดีไทยพอจะจำแนกได้ ดังนี้

บินงาม

ในวรรณคดีสันสกฤต กวีได้กล่าวเปรียบเทียบการเห็นฟ้าลงมาของเหล่าเทพเจ้าทั้งหลายกับการบินของหงส์ ซึ่งแสดงว่าการบินของหงส์มีท่วงท่างดงามมาก ในวรรณคดีไทย

^๑สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (นครหลวงฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๓๓.

ลักษณะการบิณฑองหงส์ตามที่เรียกกันว่าแบบ "หงส์เห็น" ได้รับการเปรียบเทียบกับความงามของ
สิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ อันแสดงถึงความนิยมยกย่องความงามในการบิณฑองหงส์ตามแบบวรรณคดี
สันสกฤต เพียงแต่สิ่งที่วีไทยนำมาเปรียบกับการบิณฑองหงส์แตกต่างกันเท่านั้น กล่าวคือ

ในวรรณคดีไทยได้กล่าวเปรียบเทียบการบิณฑองหงส์กับการเดินของสตรี ดัง
ปรากฏในเพลงยาวพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์ และโคลงสุภาษิตบางปะอิน พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

ในเพลงยาวพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้กล่าวเปรียบเทียบ
การเดินของนางว่างามเหมือนหงส์เวลาบิน ดังนี้

แต่ไทยหามีได้เว้นทิวาครวญ
งามเสี้ยมเอี่ยมอิมชะออนพิศตร
งามศักดิ์งามสรรพสรพวงก

โถมหอมหอมเห็นเวหาหวน
ควรรสงวนเนตรทัศนนาง
เจริญรักมิรู้เอื้อนอานาง
ดำเนินนางอย่างเหมราชบิน^๑

และในโคลงสุภาษิตบางปะอิน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้
ทรงเปรียบเทียบการเดินของนางว่างามเหมือนหงส์เห็นหรือหงส์กำลังบิน ดังนี้

สองต้นเทียมเทียมค้าย
งามรูปอร เอวองค
ดำเนินคังนางหงส์
งามบาทงามเพลอา

สีคบุง- กชเส
ไซซา
เห็นเห็น
เอี่ยมทั้งสรรพวงค^๒

^๑ ประชุมเพลงยาว ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๗),
หน้า ๒๐.

^๒ ประชุมโคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ และพระบรมราชาธิบายเรื่องสามก๊ก
พิมพ์สนองพระคุณในงานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าประภาพรณทีโดย
ณ เมรุท้องสนามหลวง, ๒๕๕๓ (พระนคร : /ม.ป.ท./, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒.

การที่กวีไทยนำเรื่องการบินของหงส์มาเปรียบกับการเดินของสตรี คงมุ่งเปรียบเทียบเฉพาะ เรื่องความสง่างามของหงส์ขณะร่อนอยู่กลางอากาศ กับความสง่างามของสตรีเวลาเดิน ภาพของหงส์ที่ร่อนอยู่ในอากาศอย่างสง่าตามที่เรียกว่า "หงส์เหิน" เทียบได้กับลักษณะของสตรีที่เดินแบบ "หงส์เหิน" คือ มีการเคลื่อนไหวที่เบา นุ่มนวล และเป็นสง่า

นอกจากเปรียบเทียบการเดินของสตรีกับการบินของหงส์แล้ว ในวรรณคดีไทยยังเปรียบเทียบเรื่องอย่างของสัตว์บางชนิด และการล่องลอยของสิ่งของบางอย่างกับการบินของหงส์อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากข้อความในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ เมื่อมารีศแปลงกายเป็นกวางทองตามคำสั่งทศกัณฐ์ กวีได้บรรยายความสง่างามของกวางทองขณะที่ค่อย ๆ เหยาะย่างกับการบินของหงส์ ดังนี้

บัคเคี้ยวก็ เป็นกวางทอง	ฉิวฉ่องเพียงเทพเลขา
สองเขาคั่งแกวมุกดา	สองตาคั่งควงมณีนิล
สองหูคั่งกลีบบุษบัน	สี่เท้ายืนยันจับกลิน
<u>เยื้องย่องท่าของหงส์บิน</u>	งามลื่นทั่วสรรพางค์กาย ^๑

และอีกตอนหนึ่งในเรื่องรามเกียรติ์ คือ ตอนบรรยายการล่องลอยของบุษบกที่หมุนลอยขึ้นแล้ววนรอบร่างของพระราม กับการบินของหงส์ ดังนี้

^๑พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม ๑ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ
(พระนคร : ศิลปাবรรณาการ, ๒๕๑๐), หน้า ๗๒๕.

บหมก เอยบหมกทพิย
ก็เลื่อนลอยขึ้นในคัคณานต

ของท้าวสิบพิทศรใจหาญ
ปานคังมีจิตมีใจ

.....
หันเทียนเวียนวงคังหงส์บิน
สามารถลอยลิบในอัมพร

.....
ทักษิณพระองค์ผู้ทรงศร
เร็วร่อนไปสวนมาลี^๑

เคินงาม

ในวรรณคดีสันสกฤต กวีชื่นชมกับการ เคินที่งงามของหงส์มาก และถือว่าสตรี
ที่เคินงามจะต้องมีท่าทางในการ เคินเหมือนการ เคินของหงส์ ถึงกับมีกฎข้อบังคับในการ เลือกลูกครอง
ของชาวอารยันว่าต้อง เลือกหญิงสาวที่มีลักษณะการ เคินเหมือนหงส์ ในวรรณคดีไทย กวีนิยามว่าหงส์
เคินงาม และมักจะนำมาใช้ในความเปรียบเทียบกับการ เคินของสตรี เช่นเดียวกับวรรณคดีสันสกฤต

ในบทละคร เรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาชมโฉมนางบุษบา ได้เปรียบเทียบการ เคินของ
นางกับหงส์ ไว้ดังนี้

ดูเคินค้ำเนินคังเหมราช
พิศไทนไทเพลินจำเรียดูตา

งามประหลาดเลิศล้ำเลขา
พระราชาชมพลงทางถอนใจ^๒

เนื่องจากการ เคินงามของหงส์เป็นการ เคินงามอย่างสง่า คังนั้น สตรีที่เคินงาม
อย่างหงส์จึงสามารถจินตนาการได้ว่า เป็นผู้ที่มีการ เคินในลักษณะงามสง่า กล่าวคือ เคินหลังตรง
คอตรง หน้าเชิดเล็กน้อย ในขณะที่เดียวกันก็แลดูงามและเป็นสง่าด้วย

^๑พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม ๑ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ
(พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๐), หน้า ๑๘๘.

^๒พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อิเหนา (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ,
๒๕๐๖), หน้า ๘๐๐.

นอกจากเปรียบเทียบการเดินของสตรีกับการเดินของหงส์แล้ว กวียังเปรียบเทียบการเดินของบุรุษกับการเดินของหงส์ด้วย ดังปรากฏในบทละคร เรื่องอิเหนาคอนมรขยายการเสด็จพระราชดำเนินออกสู่ท้องพระโรงของท้าวคากา ดังนี้

เมื่อนั้น	พระองค์ทรงพิภพคากา
ครั้นสุริยฉายบายสามนาฬิกา	ก็โสจรสรุงคคาอาจค์
ทรงเครื่องประดับสรรพเสด็จ	<u>แล้วเสด็จย่างเยื้องยุรหงส์</u>
ออกยังพระโรงคัลบรรจง	นั่งลงบนมัตลึงกรูจี ^๑

จากข้อความข้างบนนี้ก็คึงมุ่งแสดงภาพของพระมหากษัตริย์ที่เสด็จออกสู่ท้องพระโรงว่ามีความสง่างามอย่างยิ่ง ประหนึ่งลีลาการเยื้องย่างของหงส์

นอกจากนี้ในพระปฐมสมโพธิกถา ปริเฉทที่ ๒ คณกถาว่าถึงสิ่งบำเรอความสุขของเจ้าชายสิทธัตถะในพระราชวัง กวีก็ไต่กล่าวชมความงามของนางระบำที่เยื้องกรายตามจังหวะ ราวว่างามราวกับอาการเยื้องย่างของนางหงส์ ดังนี้

กาลเมื่อนางระบำทั้งหลายยกย้ายบาทเยื้องย่องตามลุ่มของว่าอย่างเหยียบลงบนพื้นทองในห้อง
แหงปราสาท ก็มีอาการลีลาศอันงาม ปานประหนึ่งว่าพันแห่งคณานางสุวรรณหงส์อันเยื้องย่าง
เล่นเหนือยอคจิริกฏมบรรพต^๒

^๑พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อิเหนา (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๖), หน้า ๒๗๐.

^๒กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ นโรส, พระปฐมสมโพธิกถา (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๑๑.

ความงามของหงส์ขณะล่องลอยอยู่ในน้ำ

ในวรรณคดีสันสกฤตนั้น นอกจากกวีจะชมลักษณะการเคลื่อนไหวของหงส์ เช่น บินงาม เติงงาม แล้ว กวียังกล่าวชมความงามของหงส์ขณะที่ล่องลอยอยู่ในน้ำอีกด้วย ในวรรณคดีไทยมีข้อความที่กล่าวยกย่องความงามของหงส์ขณะล่องลอยอยู่ในน้ำเช่นเดียวกัน ดังนี้

ในคำกลอนไหว้ครูละครชาตรี มีเนื้อความของคำกลอนตอนหนึ่งกล่าวว่า

รำท่าพระยาหงส์ทอง	ลอยล่องในกลางสระใหญ่
ล่องมาล่องไป	ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ^๑

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า ท่าของหงส์ขณะที่ล่องลอยอยู่ในน้ำงดงามมาก กล่าวคือ เห็นส่วนของหงส์ที่พ้นน้ำที่ค่อย ๆ เคลื่อนไปมาอย่างสง่า ความงามของหงส์ขณะที่ล่องลอยอยู่ในน้ำเช่นนี้งามจนกระทั่งศิลปินไทยนำเอาไปเป็นท่ารำท่าหนึ่งของละครชาตรี

ในกำศรวลศรีปราชญ์ กวีกล่าวว่าท่าของหงส์ที่เล่นน้ำก็มีความงามเช่นกัน ดังปรากฏข้อความที่กวีกล่าวเปรียบเทียบเรือที่กำลังแล่นในทะเล กับ ความงามของหงส์ขณะเล่นน้ำ ดังนี้

เรือมาฟองฟองฟ่อน	กลหงส์
จังกูดต่างตีนกวด	แกวงน้ำ
กางโขกงยรรยงกล	กางปีก
เสียงสมุทรล้าฟ่อน	ย่านยาว ^๒

^๑ตำนานและคำกลอนไหว้ครูละครชาตรี (พระนคร : [ม.ป.ท.], ๒๕๑๒), หน้า ๕๗.

^๒ประวัติและโคลงกำศรวลศรีปราชญ์ จัดพิมพ์ครั้งแรกเนื่องในการจัดให้มีงานสัปดาห์แห่งวรรณคดีประจำปี ๒๕๐๓ (พระนคร : [ม.ป.ท.], ๒๕๐๓), หน้า ๑๒๒.

ลักษณะความงามของหงส์ทั้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ คือ บินงาม เกลินงาม และ ความงามในขณะที่อยู่ในน้ำ ล้วนเป็นความงามที่กวีไทยยกย่องในลักษณะเดียวกับวรรณคดีสันสกฤต เพียงแต่การนำสิ่งต่าง ๆ มาเปรียบเทียบแตกต่างกันไปบ้างตามวัฒนธรรมและคตินิยมของวรรณคดีไทย

อนึ่ง ผู้วิจัยพบว่า ในวรรณคดีไทยนั้น กวีได้กล่าวชมความงามของหงส์ในส่วนอื่น ๆ อีก คือ คองงาม และลักษณะรูปร่างที่งามพร้อม ซึ่งลักษณะความงามทั้ง ๒ ประการนี้ไม่พบในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี ผู้วิจัยขอยกข้อความที่แสดงถึงการยกย่องเรื่องความงามทั้ง ๒ ประการนี้ ดังนี้

คองงาม

ในวรรณคดีไทยกวีนิยมนำหงส์คองงาม และมีกเปรียบสตรึงงามตามจินตนาการของกวีว่า มีคองงามอย่างคองหงส์ ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

ในบทละคร เรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ เมื่อทศกัณฐ์ชมโฉมนางสีดาตอนไปปลักนางที่อาศรม ได้ชมคองของนางว่างามคองหงส์ ดังนี้

พิศดูไรคองหนึ่งแกลังวาค

พิศศอวิลาสคองหงส์

พิศกรคองวงคชาทรง

พิศทรงคองเทพกนิรา^๑

ในบทละคร เรื่องอุณรุท มีข้อความกล่าวชมคองของนางกับคองหงส์ไว้ถึง ๒ ตอน คือ

^๑พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม ๑ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ), หน้า ๓๓๓.

ตอนที่ ๑ พระอนุรุทหมโณนางศรีสุภาธิดาท้าวอุทุมมราชซึ่งนำมาถวายให้เป็น
พระมเหสีของพระองค์ว่า

พิศกรรณเพียงกลีบอุบลมาศ	พิศศอกอุราหงส์สวรรค์
พิศกรเพียงวงศกถกรรม	พิศถันคังควงประทุมทอง

และตอนพระอนุรุทหมโณนางอุษาเมื่อพระไทรเทพารักษ์พาพระองค์ไปสมกับนาง
พระอนุรุทหมโณนาง ว่า

พิศโอบสูงงามเอี่ยมเทียมจะแย้ม	พิศแก้มเปรี๊ยะปรางทองสวรรค์
พิศกรรณเพียงกลีบบุษบัน	พิศศอกคอสุวรรณหงส์

นอกจากนี้ยังปรากฏในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์และโปรดเกล้าฯ ให้จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ เป็นกลกลอนบัวบานกลีบขยาย
ดังนี้

เจ้างามนาสายดั่งกลขอ	เจ้างามศอกดั่งคอสุวรรณหงส์
เจ้างามกรรณกลกลีบบุษบัง	เจ้างามวงวิลาสเรียบระเปียบไร

^๑พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, บทละครเรื่องอนุรุท (กรุงเทพมหานคร :
แพรวพิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๑๓๗.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๒.

^๓เพลงยาวกลบทและกลอักษรแต่งจารึกที่วัดพระเชตุพนฯ ในรัชกาลที่ ๓ พิมพ์เป็นอนุสรณ์
ในงานพระราชนิพนธ์เพลงศพรองอำมาตย์ตรีผาด นาคพิณ (พระนคร : โรงพิมพ์หลวง, ๒๕๑๕),
หน้า ๓๑.

ลักษณะรูปร่างที่งามพร้อม

กวีไทยนิยามว่า หงส์เป็นนกที่งามพร้อมทุกประการ ดังนั้นเมื่อจะชมสตรีที่งามพร้อมก็จะนำไปเปรียบเทียบกับหงส์ เช่น

ในบทละคร เรื่องพระลอ นรลักษณ์ พระนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหาศึกพิลเสพ มีบทชมโฉมพระเพื่อนพระแพงว่ารูปร่างงามค้ำหงส์ ดังนี้

ไม่สูงต่ำคำขาวฟีน้อม	<u>งามพร้อมสรรพางค์ค้ำนางหงส์</u>
อรชรออนแอ่นเอวองค	คางพิศตรไฉมยงค้ำวงเคื่อน ^๑

ความงามของพระเพื่อนพระแพงในความข้างบนนี้ คือ การมีรูปร่างได้สัดส่วน ผิวพรรณงาม และมีขนาดพอเหมาะ ความงามที่พร้อมทั้งรูปร่างนี้ก็นำไปเปรียบว่างามเหมือนหงส์

และในสุภาษิตสอนหญิง สุนทรภู่ได้กล่าวสอนสตรีให้รู้จักตกแต่งร่างกายให้งดงาม และให้เหมาะสมกับตัวเอง จะไ้งามเหมือนหงส์ ดังนี้

จะนุ่งหมพอสมคักก็สูงวน	ให้สมควรรับพิศตรตามคักก็ศรี
จะฉีกหน้าทาแป้งแต่งอินทรีย์	กุนวิผิวเนื้ออย่าเหลือเกิน

.....
ใครเห็นน้องตองนิยมชมไมชขาด	<u>วานลาคแต่งร่างเหมือนนอยางหงส์</u>
ถึงรูปงามทรามสงวนนวลอนงค์	ไมรู้จักแต่งทรงก็เสียงาม ^๒

^๑ ชมโฉมเรื่องพระลอ (พระนคร : โรงพิมพ์การรถไฟ, ๒๕๐๘), หน้า ๑๒๐.

^๒ สมเด็จพระยาคำวรางราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (นครหลวงฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, หน้า ๕๒๒.

ข. อิทธิพลที่ได้จากวรรณคดีบาลี

เรื่องราวของหงส์ที่วรรณคดีไทยได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีบาลีโดยเฉพาะมีด้วยกัน ๔ เรื่อง คือ เรื่องสีกาย เรื่องถิ่นที่อยู่ เรื่องความไพเราะของเสียง และเรื่องความเป็นนกตระกูลสูง

๑. เรื่องสีกาย

วรรณคดีบาลีกล่าวว่าหงส์มีสีทอง ส่วนในวรรณคดีสันสกฤตกล่าวว่าหงส์โดยทั่วไปมีสีขาว จะมีสีกายเป็นทองก็เฉพาะในกรณีที่เกี่ยวข้องหงส์ขึ้นมาเป็นพิเศษเท่านั้น สำหรับในวรรณคดีไทย ก็มีความเชื่อว่า หงส์มีสีทองตามคติในวรรณคดีบาลี ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างข้อความที่แสดงถึงคติความเชื่อในเรื่องนี้ ดังนี้

ในบทเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ตอนขุนแผนโกรธนางวันทองที่กล่าววาทจากร้าวร้าวตน จึงประกาศตัดขาดนาง วันทองได้คร่ำครวญถึงสภาพของตัวเอง เมื่อถูกขุนแผนตัดรัก ว่า

โอ้แต่นีกวันทองเอ๋ย
จะครองตัวไว้ใใให้มั่นคง
สุดสิ้นสีทองที่มองແວ
เชอหงส์พงศเฒ่าจะพาจมน

ไม่ควรเลยที่จะแหกเป็นผุยผง
เสมือนหงส์ปีกหักลงปลัดคม
จะกลายเป็นกาแล้วเพราะขึ้นชม
เพราะคารมจึงใคร่รอนรำคาญใจ

ข้อความนี้นางวันทองได้เปรียบเทียบสภาพของตนเองที่จะต้องตกต่ำลงว่าเหมือนดั่งหงส์ปีกหักที่ตกลงไปในโคลนเลน สีทองที่เคยสุกใสจะต้องหมกสิ้นไป ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อในเรื่องสีกายของหงส์ว่า หงส์มีสีกายเป็นทอง

เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (พระนคร :
ศิลปากร, ๒๕๐๘), หน้า ๒๘๘.

ในเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ได้แสดงถึงความเชื่อในเรื่องหงส์มีสีทองไว้ค่อนข้างหนึ่ง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับข้อความตอนเดียวกันในเรื่องเวสสันดรชาดกฉบับภาษาบาลีแล้วพบว่าฉบับภาษาบาลีกล่าวถึงหงส์โดยมิได้ระบุสีกายของหงส์ ผู้วิจัยขอยกข้อความในวรรณคดีทั้งสอง เปรียบเทียบให้เห็นชัดเจน ดังนี้

ในเวสสันดรชาดกฉบับภาษาบาลี กัณฑ์มัทรี พระนางมัทรีกล่าวถึงพระชาติ-กัณหาที่ตอมมาตระกำลำบากในป่าว่าเหมือนหงส์ที่ตกลงบนเปือกตม ดังนี้

อิมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ	ปุตฺตกา ปสุกฺขุจฺจिता
ปจฺจุกฺคตา มํ คิฏฺฐุนฺติ	หฺสาวาปริปฺลลเด ^๑

แปลว่า ในสถานที่นี้ ลูกน้อยทั้งสองผู้แตกเปื้อนคิ้วผ่นเคยมายืนคอยรับแม่อยู่เหมือนหงส์ที่ยืนอยู่บนเปือกตมฉะนั้น

ส่วนในเวสสันดรชาดกฉบับภาษาไทย กัณฑ์มัทรี พระนางมัทรีได้เปรียบเทียบพระชาติกัณหา ที่ตอมมาตระกำลำบากในป่า ว่า เหมือนลูกหงส์ที่ไม่มีสระมุจลินท์อันใสสะอาดลงเล่น ต้องตกไปคลุกในแอ่งน้ำที่เต็มไปด้วยโคลน ทำให้สีทองอันสุกใสต้องหมกสิ้นไป ดัง รากฏขอความดังนี้

แม่มาสละเจ้าไว้เป็นกำพร้าว้างสององค์ เสมือนหนึ่งลูกหงส์เหมราชบัณเฑาะฐ ปราศจากมุจลินท์ไปตกคลุกในโคลนหนอง สุกสิ้นสีทองอันน่องแฉว ... ^๒

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า กวีไทยเชื่อว่าหงส์มีสีกายเป็นทอง ถึงแม้วรรณคดีบาลีมิได้กล่าวไว้ แต่ตามเนื้อความตอนใดที่พอจะแสดงคติความเชื่อในเรื่องนี้ลงไปได้ ก็จะกล่าวเพิ่มเติมลงไป

^๑ชาตกฤทฺถุณฺดา ย ทสฺโม ภาโค, เวสสันดรชาดก (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔), หน้า ๔๔๓.

^๒มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ ๑๓ กัณฑ์, พิมพ์ครั้งที่ ๖. (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๓), หน้า ๒๗๒.

ซึ่งส่วนที่กวีไทยเพิ่มเติมนี้ก็ได้อุบายมาจากวรรณคดีบาลีเรื่องอื่น ๆ นั่นเอง

นอกจากในวรรณคดีเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน และเรื่องเวสสันดรชาดกแล้ว ยังปรากฏความเชื่อเรื่องหงส์มีสีทองในเพลงยาวถวายโอวาของสุนทรภู่อีกด้วย ถึงแม้ข้อความที่สุนทรภู่ถวายโอวาทสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาบวรราชมณี (เจ้าฟ้ากลาง) และเจ้าฟ้าปิ๋ว ไว้ว่า

รักพระยศสุดสำหรับกษัตริย์	พูนสวัสดิ์ก็สั่งวาทมาราชหงส์
เห็นห้วยหนองคลองนอยยาลอยลง	<u>จะเสียดหงส์ทองละอองนวล</u> ^๑

นอกจากนี้ คำศัพท์ที่ใช้เรียกหงส์ในวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ ก็มักบอกถึงสีกายของหงส์ว่ามีสีทองทั้งสิ้น เช่น สุวรรณหงส์ เหมหงส์ หรือบางทีก็ใช้คำว่า "หงส์ทอง" เลยทีเดียว รวมทั้งประเภทของหงส์บางประเภทที่กวีไทยรับมา เช่น ราชหงส์ ก็กล่าวว่ามีสีทองเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในวรรณคดีบาลี ดังนี้

๑. เจ้างามนาสายลคังกลขอ	เจ้างามคอเหมือนคอสุวรรณหงส์
เจ้างามกรรณกลลลิษบุษบง	เจ้างามวงวิลาสเรียบระเบียบไร ^๒
๒. คชสีห์สิงหราช	มยุเรศ <u>เหมหงส์</u>
องคทยศยง	หนุมานทะยานกาย ^๓

^๑ สัมเด็จพระยาธำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (นครหลวงฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕), หน้า ๕๑๗.

^๒ เพลงยาวกลบทและกลอักษรแต่งจารึกที่วัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๓ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์ตรีผาด นาคพัฒน์ (พระนคร : โรงพิมพ์หลวง, ๒๕๑๓), หน้า ๓๑.

^๓ เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๓), หน้า ๒๓๓.

๓. มาถึงวัดเสาชิงช้าเห็นธงปัก
ไม่เห็นธงสลงเลนชลาสัย	คุณารักธงทิวปลิวไสว
นิจจาใจ <u>หงส์ทอง</u> ท่าหมองเหม็น ^๑
๔. หรือเห็นพื้นเฝ้าอากาศภาพ
หรือเคลงสัจย์ที่เราวิจารณ์มา	จะกระหนาบเอาควนน้อยวาสนา
จึงเปรียบกากับ <u>ราชหงส์ทอง</u> ^๒

อนึ่ง ถ้าพิจารณาถึงเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ และรูปจำลองเรือสุพรรณหงส์ หรือ
ตามที่เรียกกันว่า เรือหงส์ จะพบว่า ศิลปินไทยทำเรือหงส์รูปเป็นทองทั้งสิ้น ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็น
ความคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีบาลีทั้งสิ้น

๒. เรื่องถิ่นที่อยู่อาศัย

วรรณคดีบาลีและวรรณคดีสันสกฤตกล่าวถึงถิ่นที่อยู่อาศัยของหงส์ต่างกัน กล่าวคือ
วรรณคดีบาลีกล่าวว่า หงส์อาศัยอยู่ในถ้ำทอง ที่เขาจิตตัญญู และสระน้ำเป็นแหล่งเกษมสำราญ
และที่หากินของหงส์ ส่วนวรรณคดีสันสกฤตกล่าวว่าหงส์อาศัยอยู่ตามท้องน้ำทั่วไป เช่น สระ หรือ
ทะเลสาบ เมื่อถึงฤดูฝนจะบินไปยังทะเลสาบมานัสซึ่งอยู่ไกลถึงป่าหิมพานต์ และจะกลับมายังถิ่น
ที่อยู่เดิมอีกครั้งในฤดูใบไม้ร่วง สำหรับวรรณคดีไทยได้กล่าวถึงถิ่นที่อยู่ของหงส์ไว้เช่นเดียวกับ
วรรณคดีบาลี ดังปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยขอยกมาให้เห็นดังนี้

ในไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นวรรณคดีไทยเรื่องแรกที่เรื่องหงส์ปรากฏ ได้กล่าวถึง
เรื่องที่อยู่ของหงส์ไว้ว่า

^๑ประชุมนิราศสุนทรภู่ ฉบับนายฉันทน์ ขาววิไล รวบรวมสอบชำระ (พระนคร : โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑), หน้า ๘๑๓.

^๒ประชุมเพลงยาว ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๓),
หน้า ๑๓๒.

แต่ที่วิจารณ์คือราชหงษ์อันอยู่ในเขาคิชฌกูฏและอยู่ในคูกาคาก็ อันอยู่ในปราสาททั้งหลายควย
ฝูงนกก็ อยูควยหมู่สัตว์ในป่าพระหิมพานต์นั้นก็ ก็มีอยู่เป็นอันมากนักหนาแล

ข้อความนี้ไ้กล่าวถึงหงส์ซึ่งอยู่ในที่ต่าง ๆ คือ ในเขาคิชฌกูฏ ในคูกาคา ใน
ปราสาท และในป่าหิมพานต์ ที่กล่าวว่า "อยู่ในปราสาท" คงหมายถึงหงส์ซึ่งถูกนำไปเลี้ยงไว้ใน
พระราชวัง ส่วนที่อยู่อื่น ๆ นอกจากในปราสาท คือ ในเขาคิชฌกูฏ ในคูกาคา (ถ้าทอง) และ
ในป่าหิมพานต์ ข้อที่กล่าวว่าอยู่ในคูกาคา (ถ้าทอง) และในป่าหิมพานต์ นั้นว่าตรงกับที่กล่าวไว้
ในวรรณคดีบาลี สิ่งที่แตกต่างกับวรรณคดีบาลีคือชื่อภูเขาที่หงส์อาศัย ไตรภูมิพระร่วงกล่าวว่า
หงส์อาศัยอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ส่วนวรรณคดีบาลีกล่าวว่าอาศัยอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ความแตกต่างกันในข้อนี้
น่าจะเกิดจากการถ่ายทอที่ผิดพลาก ความจริงภูเขาทั้ง ๒ ลูกนี้ตั้งอยู่ในดินที่ต่างกัน คือ ภูเขา
คิชฌกูฏ เป็นภูเขา ๑ ใน ๕ ลูกที่ล้อมรอบกรุงราชคฤห์ ตามพุทธประวัติเล่าว่า ในสมัยพุทธกาล
พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับที่ภูเขานี้หลายครั้ง และครั้งหนึ่งพระเวททัคไ้ก่ดิ่งกอนหินลงมาจาก
ไหล่เขาเพื่อทำร้ายพระพุทธรองค์ในขณะทีพระองค์เสด็จผ่านภูเขาคิชฌกูฏนี้^๒ ส่วนภูเขาจิตคฤภู เป็น
ภูเขา ๑ ใน ๕ ลูกที่ล้อมรอบสระอโนคาคและอยู่ในป่าหิมพานต์^๓ ดังนั้นหงส์ซึ่งเป็นนกในป่าหิมพานต์
ไม่น่าจะมีที่อยู่ที่เขาคิชฌกูฏเหมือนอย่างทีกล่าวไว้ในไตรภูมิพระร่วง

^๑ พญาสิทธิ "ไตรภูมิพระร่วง" เรื่องพระร่วง เทียวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปล
จารึกสุโขทัย สภามิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปบรรณาการ,
๒๕๕๕), หน้า ๕๓๐.

^๒ G. P. Malalasekera, Dictionary of Pāli Proper Names Vol. I,
p. 672.

^๓ Ibid., p. 869.

ส่วนในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ในสมัยหลัง มักกล่าวแต่เพียงว่าหงส์อาศัยอยู่ในถ้ำทอง
ตั้งตัวอย่างเช่น

ในวรรณคดีเรื่องกาพย์กำกอน ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ตอนท้าวพรหมหัตถ์
คราวถึงนางกาพย์ ไก่กล่าวท้าวความไปถึงเรื่องมหาหงส์ชากกว่า แม่เต้าท้าวชครุราชูาแห่งหงส์ที่
ติดบ่วงของพรานป่า ยังไต่กลับคืนสู่ที่อยู่ คือ ถ้ำทอง ดังนี้

ปางท้าวชครุมหาหงส์
ไปในห้องเขมะสระปทุมมา
กับสุขเสนาพระยาหงส์
พเนจรจนถึงนิเวศน์วัง

จากอนงค์เหมราษุบัณฑู
ต้องติดบ่วงพรานป่าอยู่รึริง
ถึงชีวิตจะปลื้ปลงในกรงขัง
แล้วกลับหลังยังถ้ำคุดาทอง^๑

ในวรรณคดีเรื่องนิราศพระประชม และเพลงยาวถวายโอวาทของสุนทรภู่ ก็กล่าว
ถึงเรื่องนี้ไว้เช่นเดียวกัน คือ ในนิราศพระประชม ตอนสุนทรภู่อธิบายฐานต่อพระประชมขอให้ไ้
ครองรักกับนางผู้เป็นที่รักตลอดไป มีข้อความกล่าวว่า ถ้านางเกิดเป็นถ้ำ สุนทรภู่ก็ไ้เกิด
เป็นหงส์ จะไ้ได้อยู่เคียงกับนาง เพราะหงส์นั้นอยู่คู่กับถ้ำ ดังนี้

แมนเป็นถ้ำน้ำใจไ้ใครเป็นหงส์
แมนเนื้อเย็นเป็นเทพธิดา

จะไ้ลงสิงสู่ในคุดา
พิชออาศัยเสนหเป็นเทวัน^๒

และในเพลงยาวถวายโอวาท สุนทรภู่ไ้ถวายโอวาทแก่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยา-
นักราชมัย (เจ้าฟ้าชายกลาง) และเจ้าฟ้าชายบัว ไว้ตอนหนึ่งว่า

^๑วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน), (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๕),
หน้า ๑๑.

^๒สมเด็จกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (นครหลวงฯ : สำนัก-
พิมพ์บรรณาการ, ๒๕๑๕), หน้า ๔๓๕.

อันนักปราชญ์ราชครู เหมือนคหฬ
จงสิ่งสู้อยู่แต่ของทองประจง

เป็นที่อาศัยสกุลประยูรหงส์
กว่าจะทรงปีกกลาตาทะยาน^๑

ข้อความนี้สุนทรภู่ได้ถวายโอวาทว่า พวกนักปราชญ์ราชครู เปรียบเหมือนกับด้า และ
ด้าเป็นที่อยู่อาศัยของหงส์ ดังนั้นเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ซึ่งเปรียบได้กับหงส์จึงควรจะอยู่กับด้าคือคบ
กับพวกปราชญ์ราชครูทั้งหลายจนกว่าจะเก่งจึงค่อยบินออกไป จึงเห็นได้ว่าผู้แต่งนำความเชื่อ
เรื่องหงส์อยู่กับด้ามาเป็นเครื่อง เปรียบเทียบเพื่อสั่งสอนอีกทีหนึ่ง

นอกจากวรรณคดีไทยจะกล่าวว่าหงส์อาศัยอยู่ในด้าทองแล้ว ยังกล่าวว่าหงส์ขึ้นชอบ
สระน้ำ เพราะสระน้ำเป็นแหล่งสำราญของหงส์เช่นเดียวกับวรรณคดีบาลี ในสุภามิตโคลงโลกนิติ
ได้กล่าวถึงความขึ้นชอบสระน้ำของหงส์ไว้ดังนี้

กาสรโสมนัสกลัว
หงส์ขึ้นภิรมยสม
หญิงแยมกฤษม
ภิกษุปรีเปรมทอง

เปือกตม
สระส่อง
ชายขัน
ทศถนธรรมมา^๒

สระน้ำที่เป็นที่โปรดปรานของหงส์ตามที่ปรากฏในวรรณคดีไทย คือ สระมุจลินท์^๓
ในป่าหิมพานต์ และสระโบกขรณี (สระบัว) ทั่วไป ข้อความที่กล่าวว่าหงส์ชอบสระมุจลินท์ มี
ปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

^๑ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (นครหลวงฯ : สำนัก-
พิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕), หน้า ๕๖๗.

^๒ ประชุมโคลงโลกนิติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๒๗๖.

^๓ มุจลินท์ เป็นชื่อสระใหญ่ในป่าหิมพานต์

ในเพลงยาวเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยา มีข้อความบรรยายถึงฝ่ายหญิงว่าพันถึงการที่
ต้องพรากจากกันกับฝ่ายชายว่า คงเป็นเพราะเวรกรรม และได้เปรียบเทียบว่าเผ่าคะนึงที่จะพบ
กันอย่างยิ่ง เหมือนคังหงส์คิกบ่วงที่เฝ้าแต่คะนึงตลอดเวลาที่จะไปสู่สระมุจลินท์ คังนี้

ไอ้แสนสุขเสนาหาในครานี้
คังราชหงส์หลงคิกบ่วงพราน

เวรีมาจ่านงจงผลาญ
ค่านิ่งนานนีกสมุทรมุจลินท์^๑

และในเพลงยาวเก่า อีกสำนวนหนึ่งก็กล่าวถึงคติความเชื่อเรื่อง สระมุจลินท์ เป็น
แหล่งสำราญของหงส์ไว้ คังนี้

เจ้าก็เชื่อนามสกุลประยูรหงส์
อันมุจลินท์ถิ่นทาละหานธาร

ไฉนนางจึงไม่สรงสระสุสาน
เป็นที่สำราญของหงส์แตกอนมา^๒

นอกจากนี้ในนิราศทวารวดี ของหลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์) เมื่อตอนผู้แต่งเดิน
ทางไปถึงเกาะบางนางอิน ได้พรรณนาบริเวณรอบวังว่ามีสระบัวเหมือนคังสระมุจลินท์ซึ่งเป็นที่ลง
เล่นน้ำของหงส์ คังนี้

มีทั้งสระปทุมมาชลาสินธุ์
แมลงภูหม่อมมรประอร เออม

เหมือนมุจลินท์ที่ลงแหงหงส์เหม
โสรจเกษมเสาวมาลยเบิกบานผจง^๓

ส่วนข้อความที่กล่าวว่าหงส์ชื่นชอบสระโบกขรณีก็มีอยู่ทั่วไป คังปรากฏในวรรณคดี
เรื่องต่าง ๆ เช่น

^๑ประชุมเพลงยาว ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๙),
หน้า ๑๓๖.

^๒เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๕๕.

^๓หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์), นิราศทวารวดี พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชนิพนธ์
ศพ นางเอิบ ทั้งสุบุตร (พระนคร : กรุงเทพฯการพิมพ์, ๒๕๑๒), หน้า ๑๖.

ในเพลงยาวเก่าสำนวนครั้งรัตนโกสินทร์ ฝ่ายชายได้กล่าวกระทบกระเทียบเปรียบเปรยฝ่ายหญิงเมื่อได้ยินข่าวว่านางไปมีความสัมพันธ์กับชายต่ำศักดิ์กว่า ดังนี้

ประเวณีธรรมชาติดังราชหงส์	จะบินลงขลุ่ยที่ท่าไหน
จะเป็นโบกขรณีที่ใด	อย่าสงสัยว่าจะไม่มีไครนิยม
ถึงเป็นดวงคอกฟ้าสูมาลัย	อย่าสงสัยว่าจะไร้ผู้ปองสม
เหมือนเชื้อฝอยไกลไฟทั้งไกลลม	คิดปรารมภ์เสียกายพิศุขจักราคี
เผ่าวิกตแต่ถึงกันวันไม่เว้น	กลัวจะเป็นเช่นเขาวานาบัคสี
<u>จะรักบึงจะไม่รักโบกขรณี</u>	<u>ก็เสียทีที่เป็นราชหงส์ทอง^๑</u>

ใจความข้างบนนี้ทำให้ทราบว่าธรรมดาหงส์ต้องยินดีในสระโบกขรณี ดังนั้นฝ่ายชายจึงได้กล่าวกระทบนางว่า กลัวนางจะไปรักบึงมากกว่าสระโบกขรณี ไม่สมกับที่เกิดเป็นหงส์

และในเพลงยาวเก่าฯ อีกสำนวนหนึ่ง ก็ได้กล่าวถึงความเชื่อนี้ไว้ในตอนที่ฝ่ายชายตัดพ้อต่อว่าฝ่ายหญิงว่า ถ้าเป็นหงส์ต้องชมชอบสระโบกขรณี ดังนี้

<u>ตระกูลหงส์ยอมประจงบึงโบกขรณี</u>	ตามเพศพิสัยที่เคยแสวง
มิรู้กาฬางศมาลงแปลง	เขาปลอมแหล่งแฝงเล่นไม่เห็นรอย ^๒

นอกจากนี้วรรณคดีบาลียังกล่าวว่า สระน้ำทั้งหลายที่หงส์ชื่นชอบนั้นจะต้องเป็นสระที่มีน้ำใสสะอาด อันแสดงถึงลักษณะนิสัยของหงส์ว่าเป็นสัตว์สะอาด ในวรรณคดีไทยก็ได้กล่าวถึงคติความเชื่อนี้เช่นกัน โดยนำมาใช้ในลักษณะตัดพ้อต่อกันระหว่างชายและหญิงในทำนองว่าผิดหวังที่นึกว่าเป็นหงส์แล้วจะนิยมแต่สระน้ำที่ใสสะอาด แต่กลับไปนิยมหนองบึงที่เต็มไปด้วยเปือกตมและ

^๑ ประชุมเพลงยาว ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๓), หน้า ๒๘๘.

^๒ เดิมเดียวกัน, หน้า ๒๗๕.

โคลนอันสปรก เช่น ในวรรณคดีเรื่องกาที่ เมื่อพระยาครุฑบริภาษนางกาที่ ก็กล่าวว่

คิดว่าหงส์จะจงแต่ชดชาร กัดมันบักกาลแล้วเกิดอภัยเป็อกกม^๑

ในวรรณคดีเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนก็มีข้อความที่ขุนแผนบริภาษนางวันทอง เมื่อพบว่า
นางอยู่กินกับขุนช้าง ว่า

คิดว่าหงส์เราจึงหลงด้วยลายยอม ช่างแปลงปลอมทวงที่ตีหนักหนา
เจ้ารักถิ่นมัจฉินท์ไมคสาคคสา กรันลับตาฝูงหงส์กัองโคลน^๒

ข้อความนี้ขุนแผนบริภาษนางวันทองว่าหลอกลวงทำให้เข้าใจผิดว่าเป็นหงส์ ทำที่ท่า
ว่ารักแต่สระมัจฉินท์ที่ใสสะอาด แต่พอลับตาผู้คนก็กลับไปนิยมโคลนตมอันสปรกตามนิสัยนิยม

และในนิราศพระปฐม หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์) ก็ได้กล่าวไว้อีกตอนหนึ่ง ดังนี้

เสียกายโถมโถมตาหาไม่เหมือน จนพันเพื่อนเฟื่องฟุ้งทั้งกรุงศรี
โถมหงส์จึงไม่สรงโบกขรณี มาเกิดอภัยที่มเลนระเนนอน^๒

๓. เรื่องความไพเราะของเสียง

แม้ว่าวรรณคดีสันสกฤตและบาลีจะได้กล่าวยกย่องความไพเราะของเสียงหงส์ไว้
เหมือนกัน แต่ลักษณะการ เปรียบเทียบความไพเราะของเสียงหงส์ไม่เหมือนกัน กล่าวคือวรรณคดี

^๑ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปามรรณาการ,
๒๕๐๘), หน้า ๓๑๓.

^๒ หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์), นิราศพระปฐม นิราศทวารวดี นิราศปดวี พิมพ์เป็นอนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพขุนโกศลประศาสน์ (เทียบ จินะทีประ) (พระนคร : โรงพิมพ์สำนัก-
นายกรัฐมนตรี้, ๒๕๑๓), หน้า ๑๐.

สันสกฤตได้เปรียบเทียบความไพเราะของเสียงหงส์ว่าไพเราะราวกับเสียงก่าไลเท้าของสตรี ส่วนในวรรณคดีบาลี พระคันถรจนาคารย ก่อว่าเพียงว่า เสียงของหงส์นั้นไพเราะ ก่อให้เกิดความรื่นรมย์ใจยิ่ง แต่มีใค้นำไปกล่าวเปรียบเทียบกับสิ่งใด ในวรรณคดีไทยก็ได้อีกว่ายกย่องเสียงร้องของหงส์ว่าไพเราะ ก่อให้เกิดความรื่นรมย์ใจเช่นเดียวกับในวรรณคดีบาลี ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ซึ่งจะยกมาแสดงดังนี้

ในบทละครเรื่องมโนห์ราครั้งกรุงเก่า ได้กล่าวถึงเสียงร้องของหงส์ว่าไพเราะขนาดใ้เป็นนกถวายเสียงได้ ดังปรากฏข้อความในบทละครเรื่องมโนห์ราตอนพระมารดาห้ามนางมโนห์ราไม่ให้ไปเล่นน้ำในป่าหิมพานต์ว่า

จะคิดอย่างกระไรสุกใจแม่ จะทิ้งเสียแต่เรือนไปนอนดง ลูกเอ๋ยเคยฟังแต่เสียงหงส์ หงส์
เอ๋ยมันร้องถวายเสียง ... อายอาญาเจ้าอย่าไป สระกัวส์ตัวใหญ่หนักอินทรีย์^๑

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าเสียงของหงส์จะต้อไพเราะมาก จึงได้รับเลือกให้ส่งเสียงร้องถวายภายในพระราชวัง เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินใจแก่ผู้ฟัง

ในพระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๕ ตอนบรรยายถึงพระเจ้าสุทโธทนะรับสั่งให้ชุกสระโบกขรณีเพื่อบำเรอเจ้าชายสิทธัตถะ ได้กล่าวถึงบรรคานกต่าง ๆ ที่นำมาอ่อนร้อรอบ ๆ สระโบกขรณีเพื่อกถวายเสียง ในบรรคานกเหล่านั้นจะมีหงส์รวมอยู่ด้วย ดังปรากฏข้อความว่า

ให้ชุกสระโบกขรณีทั้ง ๔ สระ มีท่าจะลงสระแลชอบคั่นอันสะอาด เต็มด้วยอุทกชาติวาริมี
เบญจกุ่มทอบลบริบูรณ์ บางคุ่มบางแมงบานมงกชไซจจร เกสรสุคนธรุสพุ่งไปในทิศต่าง ๆ
กอปรค้วยหมุ้สาขาชาติทั้งหลาย เป็นต้นว่าหงส์มยุรโกฏจาจากพราภบินรอนรอนร้องถวายเสียง
เสนาะสนั่น นกทั้งหลายนั้นลงเล่นข้างป่าจันทิต แล้วก็นับลือเสียงอันไพเราะ โยโยนิพนาน

๑ บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๘), หน้า ๒๑.

ยอดปราสาทไปลงเล่นในสระข้างปัจฉิมทิศ...^๑

นอกจากนี้ในวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ เมื่อกล่าวถึงบรรณานกทั้งหลายที่มีเสียงอันไพเราะ จะต้องกล่าวถึงหงส์ด้วยเสมอ เช่น ในสุภามิตรโคลงโลกนิติ กล่าวว่า

คุเหว่าโนเรศแก้ว	โกญจา
มยุเรศหงสา	รำรอง
เฉกเช่นชนวาจา	เอมโธ
ฟังเสนาะเพราะพร้อง	มธุรถ้อยคำก็ ^๒

ข้อความนี้ก็ได้กล่าวถึงนกที่มีเสียงอันไพเราะทั้งหลายเพื่อนำไปเปรียบเทียบกับบุคคลที่มีคำพูดอ่อนหวาน ซึ่งเมื่อฟังแล้วจะก่อให้เกิดความไพเราะหูเดียวกัน จะเห็นว่าในบรรณานกที่กล่าวว่ามีเสียงไพเราะนั้น นอกจากนกคุเหว่า นกโนรี นกแก้ว นกกระเรียน และนกยูงแล้ว ก็มีหงส์รวมอยู่ด้วย

ในพระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๖ ขณะที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จประพาสอุทยานในเมืองกบิลพัสดุ์ ผู้แต่งได้กล่าวถึงบรรณานกต่าง ๆ ที่ส่งเสียงอันไพเราะในอุทยาน ในบรรณานกเหล่านั้นจะมีหงส์รวมอยู่ด้วยเช่นเดียวกัน ดังนี้

^๑กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๕), หน้า ๕๖.

^๒ประชุมโคลงโลกนิติ (พระนคร . สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๓๐๘.

แลสมเด็จพะมหาสัตว์ เสด็จเที่ยวประพาสทั่วอุทยานบริเวณอันเป็นที่รมย์ฐาน ปานประหนึ่ง
วาทีพยจิตรลดาวันในชั้นคาวกิงสเทวพิภพ ... นฤโฆฆณาการกีกกองไปค้วยเสียงสรรพสุณา
ปักษาคณา มยุรหงส์โกญจาโกกิลาชาติ ตางประกาศศัพทสำเนียงสนั่นเสนาะไพเราะจจับใจ^๑

นอกจากนี้ในวรรณคดีเรื่องวิวาหพระสมุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพะมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว มีบทบรรยายถึงเจ้าหญิงอันโกรเมคาวา เมื่อนางได้ฟังคำพูดฝากรักอันไพเราะของ
เจ้าชายอันเคร ความไพเราะแห่งคำพูดนั้นไพเราะราวกับไคยีนเสียงหงส์ทองที่ลอยล่องอยู่ในห้อง
ฟ้ามาส่งเสียงกล่อมให้เกิดความยินดี ทั้งข้อความที่เจ้าหญิงอันโกรเมคา กล่าวว่

ไคยีนคำสำเนียงเสียงเสนาะ แสนไพเราะรสรักเป็นหนักหนา
เหมือนยีนเสียงหงส์ทองที่ฟองฟ้า กล่อมสุนทรวอนวานาญินตี^๒

จากข้อความในวรรณคดีไทยที่กล่าวถึงเรื่องเสียงร้องอันไพเราะของหงส์ เห็นได้
ว่เป็นความนิยมยกย่องอันเนื่องมาจากอิทธิพลของวรรณคดีบาลีมากกว่าวรรณคดีสันสกฤต ทั้งนี้
เพราะข้อความทั้งหลายนั้นกล่าวถึงหงส์ว่ามีเสียงอันไพเราะ ก่อให้เกิดความเพลิดเพลินรื่นรมย์ใจ
เท่านั้น มิได้นำเสียงร้องของหงส์ไปกล่าวเปรียบเทียบกับเสียงก่าไลเท้าของสตรีเหมือนดังเช่นที่
กล่าวเปรียบเทียบกับในวรรณคดีสันสกฤต

๔. เรื่องความเป็นนกตระกูลสูง

ในวรรณคดีสันสกฤตและบาลีหิงส์ได้รับการยกย่องให้อยู่ในฐานะที่สูงส่งเหมือนกัน เช่น
ในวรรณคดีสันสกฤต กวีใช้หิงส์เป็นชื่อเรียกพระอาทิตย์ ใช้หิงส์เป็นชื่อเรียกฤษีที่สำเร็จงานชั้นสูง

^๑กรมสมเด็จพะประมามชิตชีโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา (พระนคร : โรงพิมพ์การ-
ศาสนา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๐๘.

^๒พระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "วิวาหพระสมุท," ตามใจท่าน - วิวาห
พระสมุท (พระนคร : ศิลปাবรรณาการ, ๒๕๑๐), หน้า ๑๕๘.

และได้รับเกียรติให้เป็นพาหนะของพระพรหม ในวรรณคดีบาดี หงส์ได้รับยกย่องให้เป็นราชาแห่ง
นกทั้งหลาย และกวีได้ใช้หงส์เป็นเครื่องเปรียบเทียบกับบุคคลในวรรณคดีและภิกษุผู้บรรลุนิพพาน
เป็นต้น ถึงแม้จะได้รับการยกย่องให้อยู่ในฐานะที่สูงส่งเช่นเดียวกัน แต่หงส์ในวรรณคดีทั้งสองก็มี
ลักษณะบางอย่างที่แตกต่างกัน คือ หงส์ในวรรณคดีสันสกฤตไม่มีลักษณะนิสัยถือตัว เช่นหงส์ในวรรณคดี
บาดี ในวรรณคดีบาดีนั้นหงส์ถือตัวว่าสูงกว่าสัตว์ชนิดอื่น โดยเฉพาะกาและสุนัขจิ้งจอก สำหรับ
วรรณคดีไทย ผู้วิจัยพบว่า กวียกย่องหงส์ในลักษณะเดียวกับวรรณคดีบาดี กล่าวคือ วรรณคดีไทย
ยกย่องหงส์ว่าเป็นนกกะกุลสูง และเหยียดก่าว่าเป็นนกชั้นต่ำ และโดยที่ยกย่องว่าหงส์เป็นนกใน
ตระกูลสูงกวีจึงใช้หงส์เป็นสัญลักษณ์แทนผู้ดีหรือคนชั้นสูง และมักนำไปเปรียบเทียบกับการซึ่งใช้เป็น
สัญลักษณ์แทนคนเลวหรือคนต่ำต้อย ส่วนวนเปรียบเทียบเช่นนี้จะพบได้ในวรรณคดีไทยทั่วไป เช่น

ในกาที่ค่ากลอน ตอนกาที่กราบทูลพญาครุฑว่านางกับคนธรรพ์ไม่คู่ควรกัน ก็เปรียบเทียบ
เทียบว่านางนั้นสูงศักดิ์ดีกว่าคนธรรพ์เปรียบเหมือนหงส์ ส่วนคนธรรพ์นั้นต่ำศักดิ์เปรียบเหมือนกา
ดังข้อความว่า

หนึ่งคนธรรพ์ก็เป็นหาสบาหมูล
ถึงข้าพลัดภักศคามาเองค

คำตระกูลคั่งกามาแกมหงส์
กิริยวงศเหมราชไมแกมกา

ในบทเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน เมื่อนางวันทองกล่าวถึงขุนช้างว่าไม่คู่ควรกับตน
ก็เปรียบเทียบว่าขุนช้างนั้นหัวล้านคั่งนกดะกรุม ไม่คู่ควรกับนางซึ่งเปรียบเหมือนหงส์ ดังนี้

วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน) (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๕),

ชาติชั่วตัวกึ่งนทกะกรม
เขาสีปองเลนมูจลินทลง

จะเออมอุมอิงอกวิทหงส์
ตัวพะวงคมกลับพะนงใจ

ในเพลงยาวถวายโอวาทของสุนทรภู่ ซึ่งแต่งทูลเกล้าฯ ถวายโอวาทสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบวรราชปรีดิย์ (เจ้าฟ้ากลาง) และเจ้าฟ้าปิ๋วซึ่งเป็นศิษย์ทั้งสองพระองค์ สุนทรภู่ได้เปรียบเทียบของท่านเองว่าเหมือนกา ส่วนเจ้าฟ้าทั้งสองเปรียบเหมือนหงส์ ดังบทกลอนว่า

พลอยยินดีปรีดาประสาซาก
ไมหายรักมักรำลึกนึกจำนาง

เหมือนกาฝากผ่านบาทังราชหงส์
ไม่เห็นองค์เห็นแต่พาก็อวรณ์^๒

ยังเป็นโวหารสังวาสด้วยแล้ววีชอบเปรียบและตักพ้อต่อว่าหรืออ่อนน้อมน้อมเนื่อถ่อมตัวด้วยการเปรียบหงส์กับกามากที่สุด เช่น ในเพลงยาวความเก่าสำนวนหนึ่ง ฝ่ายชายกล่าวประชดประชันตัวเองด้วยความน้อยเนื้อต่ำใจว่า

ไมรู้หรือว่าประยูรวิทหงส์
ไมรวมชาติกาจากาสกกลากพ
ต่ำศักดิ์หรือมารักวงศ์เทเวศ
เหมือนอิเหนาเสาวภาคกับบุษบา

ถวิลลงโบทกรพรมณ์ทีชีสดาน
โอประมาณเหมือนนอกรกรกา
ให้ผิดเพศตนาหังนอสนัญญา
เออสาสึที่ใจไม่เจียมใจ^๓

เนื่องจากหงส์เป็นนกชั้นสูง ดังนั้นหงส์จึงเป็นนกมีศักดิ์ศรี กวีไทยได้กล่าวถึงเรื่องศักดิ์ศรีของหงส์ไว้ในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

^๑เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๘), หน้า ๑๒๕.

^๒สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (นครหลวงฯ : สำนักพิมพ์บรรณาการ, ๒๕๑๕), หน้า ๕๑๕.

^๓ประชุมเพลงยาว ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๘), หน้า ๒๒๕.

ในเพลงยาวความเก่า มีข้อความกล่าวว่าถ้ากาเข้าไปปะปนอยู่ในหมู่หงส์ ก็จะทำให้หงส์เสียดักคิตรีไปด้วย ทั้งนี้

แต่กาเข้าระคนปนหงส์
เสื่อมเดชเพราะหน้ากากะลี

จะพาพงศ์ให้เสียดักคิตรี
ที่ความดีนั้นกว้างไวต่างกัน^๑

ในเพลงยาวถวายโอวาท สุนทรภู่ได้ถวายโอวาทสมเด็จพระยามหาราช
ปรีภักษ์ (เจ้าฟ้ากลาง) และเจ้าฟ้าปิ๋วว่า เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์เปรียบเหมือนหงส์ ฉะนั้นควร
รักดักคิตรีของตน ไม่ควรไปคบกับกาซึ่งหมายถึงคนเลว ชั่ว ทั้งนี้

รักพระยศอดสำหรับรักษาสัตย์
เห็นห่วยหนองคลองนอยยาลอยลง
สกุลกาสาชารณถึงพานพบ
เหมือนชายโศกโศกไรที่ไม่ควร

พลสวัสดิ์ก็สังวาสตามราชหงส์
จะเสียดักคิตรีทองระนองนาว
อย่าควรคบคิตรีรักคิตรีสงวน
อย่าชักชวนชิตีไซให้ไกลองค^๒

และในสุภาษิตโคลงโลกนิติได้นำเรื่องความมีดักคิตรีของหงส์ไปกล่าว เป็นคติสอนใจ
บุคคลไว้ตอนหนึ่งว่า ให้อยมเสียดักคิตรี แต่อย่ายอมเสียดักคิตรี ทั้งนี้

เสียดักคิตรีสงวนคิตรีไว้
เสียดักคิตรีประสงค
เสียดักคิตรีเร่งการง
เสียดักคิตรีอย่าเสียดักคิตรี

วงศ์หงส์
สิงรุ
ความสัตย์ ไฉน
ชีพม้วยมรณา^๓

^๑ ประชุมเพลงยาว ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๓),
หน้า ๑๓๓.

^๒ สมเด็จพระยามหาราชวราชนาภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (นครหลวงฯ :
สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕), หน้า ๕๓๑.

^๓ ประชุมโคลงโลกนิติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๕๒.

ค. อิทธิพลที่ได้จากทั้งวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี

เรื่องราวของหงส์ในวรรณคดีสันสกฤตและบาลีที่กล่าวไว้ในลักษณะเดียวกัน และมีอิทธิพลตกทอดมาถึงวรรณคดีไทยด้วย คือเรื่องลักษณะของหงส์ที่เป็นนกน้ำ แนวความคิดนี้ปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

ในสมุทรโฆษคำฉันท์ ตอนพระสมุทรโฆษประทับแรมไพร มีข้อความกล่าวถึงหงส์ที่เป็นนกน้ำไว้ว่า

ขุนหงส์เหิรสูง
สาวหงส์เหิรลง

คในสระบรรจงสรง
และประทับคูเวียงรัน^๑

ข้อความนี้กล่าวถึงหงส์ที่ "เหิร" คือ บิน สูง "คในสระ" คือ ซ้างในสระ อันแสดงถึงว่าหงส์เป็นนกที่สามารถบินได้และอยู่ในน้ำได้

ในลิลิตพระลอ ก็มีข้อความกล่าวถึงหงส์ที่บินสู่สระน้ำ อันแสดงถึงว่าหงส์เป็นนกที่สามารถบินได้และอยู่ในน้ำได้อีกตอนหนึ่ง ดังนี้

หงส์เหินสู่สระสรง เบือน้ำลงลอยล่อง
ทุงทองทองจรรจรัด จากพรากพรรค์ฟุ่มฟอง คับแค
ครองคูหวาย...^๒

อนึ่ง ผู้วิจัยพบว่ามิตติความเชื่อของกวีไทยเกี่ยวกับลักษณะหงส์ที่นอกเหนือไปจากวรรณคดีสันสกฤตและบาลี คือ กวีไทยกล่าวว่าหงส์มีหงอนและมีหางอันสวยงาม ดังมีข้อความปรากฏในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน และนิราศอิเหนา ดังนี้

^๑สมเด็จพระนารายณ์มหาราช, สมุทรโฆษคำฉันท์ (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสสา,
๒๕๐๘), หน้า ๕๑.

^๒ลิลิตพระลอ ของกระทรวงศึกษาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา,
๒๕๐๘), หน้า ๒๘.

ในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน แสดงให้เห็นว่าหงส์มีหงอน กิ่งคำที่ขุนแผนปรึกษานาง
วันทองว่า

เมื่อแรกเชื่อว่าเนื้อทับทิมแท้
กาลดวงวาหงส์ใหม่ปลงใจ

มาแปรเป็นพลอยหุงไปเสียได้
ควยมิไคยหงอนแตกออกมา^๑

และในนิราศอิเหนา แสดงให้เห็นว่าหงส์มีหางอันสวยงาม กิ่งข้อความที่อิเหนาคร่ำ
ครวญถึงนางบุษบา กิ่งนี้

เห็นเขาเขียวเขียวโคกล้วนโสสูง
หงส์ก้งามตามอย่างเพราะหางงอน

แต่ลวนฝูงหงส์จับสลบสลอน
เป็นคู่ปอนปกปิดกันซิกขม^๒

จากการกล่าวถึงเรื่อง "อิทธิพลของหงส์ในวรรณคดีสันสกฤตและบาลีที่มีต่อวรรณคดีไทย"
มาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าแนวความคิดเรื่องหงส์ในวรรณคดีไทยได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีสันสกฤต
และบาลีเป็นส่วนใหญ่ โดยความคิดบางอย่างได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีสันสกฤต และบางอย่างจาก
วรรณคดีบาลี ส่วนที่เป็นแนวคิดเฉพาะของคนไทยก็มีบ้างแต่เป็นส่วนน้อย เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุ
ของการรับอิทธิพลเรื่องหงส์มาจากวรรณคดีทั้งสองแล้ว มีข้อที่น่าสังเกตคือ ในกรณีที่เรื่องราวของ
หงส์มีกล่าวไว้ทั้งในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี เช่น เรื่องสีกาย เรื่องถิ่นที่อยู่อาศัย เรื่องความ
ไพเราะของเสียง และเรื่องความเป็นนกกะกุลสูง กวีไทยจะรับอิทธิพลมาจากวรรณคดีบาลีทั้งสิ้น
ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วน่าจะเป็นเพราะสาเหตุ ๒ ประการ คือ ความคุ้นเคยกับความคิดในพุทธศาสนา
ของคนไทย และความสอดคล้องของความคิดเรื่องหงส์ในวรรณคดีบาลีกับสังคมและวัฒนธรรมไทย

^๑เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (พระนคร :
ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๘), หน้า ๓๑๓.

^๒สมเด็จพระยาคำวรางราชานุภาพ, ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ (นครหลวงฯ :
สำนักพิมพ์บรรณาการ, ๒๕๑๕), หน้า ๒๒๗.

กึ่งจะวิเคราะห์ตามลำดับ ดังนี้

ก. ความสัมพันธ์กับความคิดในพุทธศาสนาของคนไทย

ตามหลักฐานจากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๐ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยสุโขทัย ดังปรากฏข้อความ ดังนี้

พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎก หัวกกักว่า ปุรุในเมื่อนี้ ทุกคนลุดแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา^๑

เนื่องจากพระพุทธศาสนาที่รุ่งเรืองในสมัยนั้นคือพระพุทธศาสนาตั้งถิงกวางศ รวมทั้ง ภาษาที่เจ้าจารึกและจารึกคัมภีร์ในสมัยนั้นก็เป็นภาษาบาลี เป็นเหตุให้การศึกษภาษาบาลีเจริญรุ่งเรือง ในประเทศไทยมาแต่ครั้งนั้น นอกจากนี้ยังมีการศึกษาคัมภีร์ภาษาบาลีตั้งที่เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก ปกรณพิเศษ ตลอดจนคัมภีร์ประเภทอรรถกถา ฎีกา ซึ่งรวบรวมในประเทศดังกล่าวกันอย่างกว้างขวาง ดังตัวอย่างเช่นในบานแผนกของพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วง พระมหาธรรมราชา ลีไททรงชี้แจงว่า พระองค์ได้พระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์บาลี ในสมัยต่าง ๆ ถึง ๓๐ คัมภีร์ด้วยกัน^๒

จากการที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในประเทศไทยมาแต่ครั้งนั้น และระบบการศึกษาของไทยเราแต่เดิมก็มีศูนย์กลางอยู่ที่วัด โดยที่ราษฎรนิยมส่งบุตรหลานไปฝากไว้กับพระเพื่อเรียนหนังสือไทย หลักธรรมเบื้องต้น และภาษาบาลี จึงส่งผลให้คนไทยทั่วไปได้เรียนรู้เรื่องราว

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจ้า ศึกษ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระสังฆราช กรมหลวงวชิร-
ญาณวงศ์ วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓ (พระนคร : โรงพิมพ์ศิwap, ๒๕๐๓), หน้า ๘๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

ทางพระพุทธศาสนา เมื่อได้เรียนรู้ก็ย่อมเกิดความเข้าใจ ความซาบซึ้ง ค้นเคย และรับความนึกต่าง ๆ มาได้โดยง่าย

ข. ความสอดคล้องของความคิดเรื่องหงส์ในวรรณคดีกับสังคมและวัฒนธรรมไทย

นอกจากความคุ้นเคยกับความคิดในพุทธศาสนาของคนไทยแล้ว เหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ ความคิดเรื่องหงส์ในวรรณคดีเข้ากันได้กับลักษณะของสังคมและความนิยมในวัฒนธรรมไทย ดังนี้

๑. เรื่องสีกาย

ความนิยมของคนไทยมักนิยมว่า 'ทอง' มีลักษณะเป็นที่สุกของความงาม ความมีค่า ความดี ก็จะเห็นว่าเมื่อจะยกย่องสิ่งใดก็ตาม ว่า ดี ยอดเยี่ยม จะมีคำว่า 'ทอง' เข้าไปประกอบเสมอ เช่น ทูลดีทอง หมายถึงมีความสามารถในการพูดเป็นเยี่ยม นักร้องเสียงทอง หมายถึงมีเสียงไพเราะเป็นเยี่ยม ดังนี้ เป็นต้น

ในวรรณคดีไทยเมื่อจะชมผิวของผู้หญิงว่างาม ก็จะไปเปรียบกับทอง เช่น ในวรรณคดีเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ตอนขุนแผนโลมนางแก้วกิริยา ได้กล่าวชมผิวของนางว่า

ถ้าพิลวงน้องให้หมองสัจย์
สารพิศวิชาสง่าเปลือง

จงวิบัติเกิดเชษฐีให้เป็นเนื่อง
แม้นเนื้อเหลืองดังทองมาทาบทับ^๑

^๑เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๘), หน้า ๓๓๖.

และอีกตอนหนึ่งในเรื่องขุนช้างขุนแผน คือตอนพระไวยสมโณนางศรีมาลา ก็ชมผิวของนางว่าสวยราวกับหาค่ายทอง ดังนี้

เห็นขวัญอ่อนนอหนึ่งสนิทหลับ
งามทรงสมศรีกิริยา

อัจล็บแสงส่องต้องนวลหน้า
เป็นนวลปลั่งคังทาน้ำยาทอง^๑

เนื่องจากวรรณคดีบาลีกล่าวว่าหงส์มีสีกายเป็นทอง จึงเห็นได้ว่าเข้ากับคตินิยมในวัฒนธรรมไทยที่นิยมว่าสีทองเป็นสีที่หมายถึงความดี ความงาม และมีค่า ดังนั้นจึงได้รับคติเรื่องสีกายของหงส์มาจากวรรณคดีบาลี

ส่วนคติในวรรณคดีสันสกฤตที่กล่าวว่าหงส์มีสีขาวคงไม่เป็นที่นิยมตามคติของไทย เพราะสีขาวเป็นเพียงสีที่ให้ความรู้สึกในแง่ของความบริสุทธิ์ แต่ไม่เป็นสีที่เด่นและแสดงถึงความมีค่า ดังเช่นสีทอง

๒. เรื่องถิ่นที่อยู่อาศัย

คติในวรรณคดีบาลีได้ยกย่องให้หงส์เป็นนกชั้นสูงและใช้หงส์เปรียบเทียบกับบุคคลในวรรณคดีกรีก เมื่อกษัตริย์มีที่ประทับในปราสาท ดังนั้นหงส์ซึ่งเป็นสัตว์ชั้นสูง เช่นเดียวกับกษัตริย์ จึงมีที่อยู่เป็นพิเศษ คือ อยู่ในถ้ำทอง เนื่องจากคติในไทยก็ยกย่องว่าหงส์เป็นนกชั้นสูง เช่นเดียวกับวรรณคดีบาลี ดังนั้นจึงให้หงส์มีที่อยู่เป็นพิเศษเหมือนวรรณคดีบาลีไปด้วย คือ อยู่ในถ้ำทอง

การที่กวีไทยไม่กล่าวถึงเรื่องที่อยู่ของหงส์เหมือนวรรณคดีสันสกฤตซึ่งกล่าวไว้ว่าเมื่อถึงฤดูฝนจะบินไปที่ทะเลสาบมานัส และจะบินกลับมายังที่อยู่เดิมในฤดูใบไม้ร่วง ก็เพราะในประเทศไทยไม่มีฤดูกาลเหมือนดังที่กล่าวไว้ในวรรณคดีสันสกฤต

^๑เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๐๘), หน้า ๘๑๖.

๓. เรื่องความไพเราะของเสียง

กวีไทยรับแนวความคิดจากวรรณคดีมาถือว่า หงส์มีเสียงไพเราะ ก่อให้เกิดความรื่นรมย์ใจ โดยมีคำนำไปกล่าวเปรียบเทียบว่าไพเราะเหมือนเสียงก่าไลเท้าสตรีเหมือนวรรณคดีสันสกฤต ทั้งนี้จะเป็นเพราะว่าสตรีไทยไม่นิยมใส่ก่าไลข้อเท้า และคนไทยถือว่าการเดินของสตรีที่คิ้นคอง เบา นุ่มนวล และไม่มีเสียง และอีกประการหนึ่ง คติในไทยถือว่าเท้าเป็นของต่ำ ดังนั้นเรื่องเสียงไพเราะซึ่งเป็นเรื่องของความคิณามจึงไม่ควรนำไปเปรียบกับของต่ำ

๔. เรื่องความเป็นสัตว์ตระกูลสูง

กวีไทยรับแนวความคิดจากวรรณคดีมาถือว่าหงส์เป็นนกกตระกูลสูง และเหยียดหยามกว่าเป็นนกชั้นต่ำ และโดยเหตุที่ยกย่องหงส์ว่าเป็นนกกตระกูลสูง กวีจึงใช้หงส์เป็นสัญลักษณ์แทนผู้ดีหรือคนชั้นสูง และมักนำไปเปรียบเทียบกับกาซึ่งใช้เป็นสัญลักษณ์แทนคนเลวหรือต่ำต้อยในสังคม คติเรื่องหงส์เป็นนกกตระกูลสูงและเหยียดหยามกว่าเป็นนกชั้นต่ำนี้ เห็นได้ว่าเป็นการสะท้อนเรื่องการแข่งขันวรรณะในอินเดีย ในประเทศไทยถึงแม้จะไม่มีการแข่งขันวรรณะเช่นอินเดีย แต่คนไทยก็ถือศักดิ์ ถือตระกูล เพราะสังคมไทยแต่เดิมเป็นสังคมเจ้าขุนมูลนาย มีข้าทาส บ่าวไพร่ ดังนั้นคตินิยมเรื่องหงส์เป็นนกกชั้นสูง กาเป็นนกกชั้นต่ำ จึงเข้ากับสังคมไทยได้อย่างง่ายดาย ดังที่เรพบข้อความเปรียบเทียบในวรรณคดีไทยดังกล่าวแล้ว

ส่วนเรื่องราวของหงส์ที่เราได้รับมาจากวรรณคดีสันสกฤตโดยตรง ๒ เรื่อง คือ เรื่องหงส์เป็นพาหนะของพระพรหม และเรื่องความงามของเรือนร่างหงส์นั้น เห็นได้ว่าเป็นเรื่องที่ไม่มีการกล่าวไว้ในวรรณคดีทางพุทธศาสนา แต่เป็นคติทางฝ่ายวรรณคดีสันสกฤต การที่เราได้รับอิทธิพลทางศาสนาพราหมณ์มาทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยนับถือพุทธศาสนามาแต่ครั้งสุโขทัยนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ได้ประทานคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า "การที่ไทยรับนับถือพุทธศาสนาหลังลังกาวงศ์มาแต่ครั้งสุโขทัย แต่ก็ไม่ได้อิงขนบธรรมเนียมนับเป็นฝ่ายศาสนาอื่นซึ่งเคยประพฤติกมาแต่ก่อน คัวนิยมสยของคนไทยเลือกใช้แต่ที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ เพราะฉะนั้นคติบางอย่าง

ตามทางศาสนาพราหมณ์อันมิได้ชักข้อแก่พระพุทธรูปศาสนาก็คงถือกันอยู่ แม้ภาษาสันสกฤตก็ยังศึกษา
และใช้ปะปนในภาษาไทยมิได้เลิกถนไปทีเดียว" ๑ ด้วยเหตุนี้เองอิทธิพลเรื่องหงส์ตามคติทางศาสนา
พราหมณ์บางอย่างจึงเข้ามาปะปนในวรรณคดีไทยด้วย

อนึ่ง ส่วนที่เป็นแนวคิดเฉพาะของกวีไทย ที่มีเพิ่มเติมขึ้นมาบ้างนั้น เนื่องจากวรรณคดี
เป็นเรื่องของความรู้สึกนึกคิดและจิตใจ ดังนั้นกวีจึงมีสิทธิ์ที่จะจินตนาการเพิ่มเติมในส่วนที่ตนเห็นว่า
งดงามและเหมาะสมได้

๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรวงศ์ราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์,